

NĚMECKÉ OBECNÉ ŠKOLSTVÍ V PERKOVĚ PROSTĚJOVĚ

Pavel Kladiwa

1 Úvod

Je vcelku všeobecně známou skutečností,¹ že českojazyčné obyvatelstvo mělo na Moravě oproti situaci v Čechách sice větší početní převahu nad německojazyčným (přibližně 72:28), avšak německojazyčné elity dominovaly ekonomice i politice déle a výrazněji než v Čechách. Známým je i jiný charakter osídlení – v Čechách žila obě etnika odděleně s minimem smíšených okresů a obcí, oproti tomu na Moravě se vyskytovalo „uzavřené německé jazykové území“ jen minimálně, kdežto typická byla přítomnost Němců v městském prostředí, kde žili spolu s Čechy a byli obklopeni českojazyčným venkovem.

Z 307 moravských měst bylo pouze 36 ryze německých, 50 ryze českých, ale 221 se smíšeným obyvatelstvem.² Obvyklým modelem ve větších hospodářských centrech Moravy byla převaha německého kapitálu s ním i německojazyčné buržoazie a inteligence, které vytvořily novou elitu lokální společnosti a v důsledku volebního systému zohledňujícího majetek a vzdělání ovládly i radnice (tedy obecní samosprávy). Řada moravských obcí a měst měla „německou“ radnici navzdory českému etnickému původu většiny obyvatel. V obcích s německou většinou žilo na Moravě 89 854 Čechů, což bylo více než v mnohem lidnatějších Čechách (84 598 Čechů v obcích s německou většinou). Otázka menšin byla proto na Moravě mnohem naléhavější než v Čechách.³

Komunální samosprávy se v poslední třetině 19. století výrazně nacionalizovaly. Pokud byla obec etnicky smíšená a obecní samospráva stranila jednomu etniku, vznikla problematická situace. Týkala se zejména školství, které národní aktivisté oprávněně považovali za jednu z klíčových oblastí národního vývoje. Analýza demografického vývoje na Moravě na základě dat periodických sčítání lidu totiž jednoznačně prokázala nižší přírůstek němec-

¹ Studie byla napsána v rámci řešení projektu GAČR 20-00420S „Moravský pakt jako laborator etnizace politiky a práva: národnostní rozdělení moravských měst v letech 1905–1914“.

² MALÍŘ Jiří: *Nacionalizace obecní samosprávy a limity demokratizace komunální politiky před rokem 1914 na příkladu Moravy*. In: LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří (eds.): *Mezi liberalismem a totalitou. Komunální politika ve středoevropských zemích 1848–1948*. Documenta Pragensia, XIV, 1997, s. 77–78.

³ BOHÁČ, Antonín: *Vývoj Čechův a Němcův na Moravě*. Časopis Matice moravské, 32, 1908, s. 270–306, 366–389.

kého obyvatelstva.⁴ Udržení německé národní državy (nationaler Besitzstand), řečeno dobovým slovníkem, proto záviselo na asimilaci alespoň části etnický českého obyvatelstva. To byl jeden z důvodů cílené německé národnostně-asimilační aktivity obecních samospráv a velkých průmyslových podniků, zvláště v oblasti školství.

Ve všech ostatních lokalitách z první šestky nejlidnatějších moravských měst podle sčítání lidu 1910 (tedy v Brně, Moravské Ostravě, Jihlavě, Vítkovicích a Olomouci) mělo radniční podporu německé obecní školství. České obecní školství bylo v pozici školství menšinového, k němuž mají obecní orgány jako zřizovatelé škol odměřený až macešský postoj a poskytnou mu pouze to, na co má podle zákona nárok (a obvykle až poté, co zdržovací taktiku protáhnou na maximální možnou míru).

V Prostějově byla od roku 1892 situace jiná. Na radnici vládli čeští lokální lídři, kteří navíc měli poměrně významné postavení v celomoravském měřítku politiky. Česká radnice v Prostějově začala okamžitě maximálně podporovat rozvoj českého školství. Jedna věc byla navýšit kapacity českých škol, což měla ve své kompetenci, druhá věc byla do těchto škol dostat všechny české děti (tedy všechny, které za české považovala). Budeme sledovat, jaké kroky česká radnice a česká školská samospráva podnikaly, jak se měnily pozice německého obecního školství v největším českém městě na Moravě. To vše nejen ve vztahu k převratu na prostějovské radnici v roce 1892, ale především s ohledem na Lex Perek, tedy na národnostní autonomii obecního školství a na úsilí o uplatnění zásady, že „české dítě patří do české školy“.

Prostějov je pro takovou mikroanalýzu vhodný přinejmenším ze dvou důvodů. Tím prvním je již uvedená pozice největšího moravského města ovládaného Čechy. Tím druhým je přítomnost Václava Perka, který propůjčil své jméno zákonu, jenž měl zamezit přijímání českých dětí neovládajících němčinu do obecních škol s německým vyučovacím jazykem.

Před klíčovou kapitolu o prostějovském obecním školství jsou předloženy dva kratší oddíly z důvodu pochopení kontextu – ten první přináší základní informace o Prostějovu konce 19. a počátku 20. století, ten druhý rekapituluje legislativní minimum k obecnímu školství pojednávaného období.

⁴ HERZ, Hugo: *Der nationale Besitzstand in Mähren und Schlesien nach den Ergebnissen der Volkszählung vom Jahre 1910*. Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens, 18, 1914, s. 1–51, 187–226.

2 Od německého k českému Prostějovu

Prostějov byl v roce 1910 třetím nejlidnatějším moravským městem, překročil hranici 30 000 obyvatel. V prostějovských obecních volbách vítězila od zavedení obecní samosprávy roku 1861 pravidelně německá strana, s výjimkou jednoho volebního období (1867–1870). V květnu 1892 se radnice se dostala do českých rukou. Došlo tedy ke změně vládnoucí garnitury.⁵

Němečtí liberálové (např. dlouholetý starosta Johann Zajiček, advokát Emanuel Poleschensky, notář Jan Poleschensky) se náhle ocitli v pozici vůdců menšiny, která se nezvratně scvrkávala, protože se v etnicky českém prostředí po ztrátě politické moci neměli o co opřít a nemohli vyvíjet dostatečný asimilační tlak, který by udržoval němectví či příklon k němectví v dostatečné síle. Důležitým činitelem německého života byl i advokát dr. Fritz Haas. Pracoval jako první předseda prostějovského spolku německých liberálů Deutschpolitischer Verein.⁶ Rovněž byl předsedou spolku Turnverein, důležitým hybatelem zřízení Německého domu (spolek Deutsches Haus⁷ byl činný od května 1893). V klíčových obecních volbách 1891/1892 byl předsedou německého volebního výboru. V roce 1905 se přestěhoval do Vídně.⁸ Významnými posta-

⁵ MAREK, Pavel: *Prostějov v moravské politice na přelomu 19. a 20. století (K problematice souvislostí bojů o český Prostějov v letech 1890–1892 s česko-německými smlouvami a moravským paktem z roku 1905)*. In: Národnostní problémy v historii měst: sborník příspěvků z konference ... v Prostějově 22. a 23. září 1992. Prostějov 1993, s. 14–19, zde s. 13–18; Týž: *Prostějov v letech 1848–1918*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Prostějov. Dějiny města II. Město Prostějov 1999*, s. 37–38, 49–50. Dále Týž: *K zápasu o správu Prostějova v letech 1890–1892*. In: *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*, 4, 1984, č. 1, s. 10–21; Týž: *Prostějov na přelomu 19. a 20. století*. In: *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*, 5, 1985, č. 2, s. 16–24; KOVAŘÍKOVÁ, Tereza – MAREK, Pavel – PUŠ, Ivan: *Starostové. Vůdcové, nebo služebníci? Role starosty v samosprávě na příkladech Olomouce, Prostějova a Zlína na přelomu 19. a 20. století*. Olomouc 2016; MAREK, Pavel: *Elity Prostějova na přelomu 19. a 20. století a jejich komunální program*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 293–303.

⁶ Konstituující shromáždění spolku proběhlo 3. 5. 1889. Do výboru spolku byli kromě Haase zvoleni: dr. Fritz Poleschensky, notariátní koncipient, fabrikanti Eduard Horák, Adolf Weinlich a Heinrich Back, obecní radní Wilhelm Gebauer a Johann Pollach, soukromý úředník dr. Carl Hamburger a ředitel reálky Franz Scheller. Členy byli např. i starosta Johann Zajiczek či notář Johann Poleschensky, řada profesorů reálky atd. Podle jmen byli hodně zastoupeni Židé. Za rok 1889 spolek získal celkem 128 členů. Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Prostějov, fond Okresní úřad (dále jen OÚ) Prostějov, kart. 765, inv. č. 3114, Deutscher politischer Verein.

⁷ SOKA Prostějov, f. OÚ Prostějov, kart. 766, inv. č. 3127, Deutsches Haus.

⁸ *Deutsche Stimmen aus Mähren*, 21. 5. 1905, s. 2.

vami německé prostějovské scény na přelomu století byli i profesori německé reálky Albín Müller a Hans Kleinpeter.⁹

Starostou se po obecních volbách 1892 stal lékárník Karel Voják. Důležitými prostějovskými činiteli byli Ondřej Příkryl (1862–1936), lékař, národní aktivista, komunální a zemský politik (starosta města 1913–1919 a poslanec moravského zemského sněmu 1902–1918), a Václav Perek (1859–1940), advokát, prosazovatel po něm pojmenovaného čtvrtého zákona Moravského paktu. Perek svým úsilím významně přispěl k pozdější precizaci zákona, neboť pomáhal mnoha českým školním radám na Moravě podat po počátečních neúspěšných snahách o přeražení dětí neznalých německého vyučovacího jazyka do českých škol rekurz k ministerstvu kultu a vyučování a posléze až ke Správnímu soudnímu dvoru. Příkryl přišel do Prostějova v roce 1887 a Perek v roce 1900. Osoby Perka a Příkryla byly pro Prostějov směrodatné. Příkryl byl vůdčí osobností „volebního výboru strany národní“, který řídil českou politiku ve městě. V Perkovi našel nejbližšího spojence.¹⁰ Třetím členem prostějovského „mladočeského triumvirátu“ byl Josef Špaček.¹¹

Nosným průmyslovým odvětvím byla oděvní výroba, v níž převládali malovýrobci. Dalším důležitým odvětvím bylo strojírenství. Na konci 19. století zaznamenalo v Prostějově a okolí velký rozkvět české živnostnictvo a malé podnikatelstvo. Podle Ondřeje Příkryla došlo na přelomu 19. a 20. století k výrazné proměně národnostního složení státního úřednictva v Prostějově, kdy naprostá většina postů byla obsazena Čechy.¹² Příkrylův postřeh je v souladu se zjištěním Martina Klečackého, že od devadesátých let docházelo k „etnizaci“ státní správy, vláda i místodržitel stále více zohledňovali mínění politicky nejsilnějších skupin v okrese a přijali národnostní kategorie jako kvalifikační kritérium.¹³

Prostějov byl etnicky převážně českým městem. Skutečnost, že už byl na konci 19. století o pár tisíc obyvatel větší než Olomouc, a rozdíl se každým rokem zvětšoval, měla před Moravským paktem jeden významný důsledek. V Olomouci sice bezpečně vládli němečtí liberálové, nicméně hanácká metropole byla v říšských volbách společně s Prostějovem v jednom městském volebním obvodu. V říšském městském volebním obvodu Olomouc – Pros-

⁹ MAREK, P.: *Prostějov v letech 1848–1918*, s. 48.

¹⁰ Viz MAREK, P.: *Elity Prostějova na přelomu 19. a 20. století a jejich komunální program*, s. 294 a 295.

¹¹ KOVAŘÍKOVÁ, T. – MAREK, P. – PUŠ, I.: *Starostové. Vůdcové, nebo služebníci?*, s. 94.

¹² PŘÍKRYL, Ondřej: *Několik črt z posledních patnácti let města Prostějova*. Prostějov 1907, s. 13.

¹³ KLEČACKÝ, Martin: *Poslušný vládce okresu. Okresní hejtman a proměny státní moci v Čechách v letech 1868–1938*. Praha 2021, s. 309.

tějov – Brodek u Konice vyhrával volby od roku 1870 až do roku 1891 olomoucký advokát dr. August Weeber jako představitel německých liberálů.¹⁴ A zatímco v Olomouci ve volbách 1897 i 1901 nadále vítězil kandidát německých liberálů, v Prostějově už dominoval mladočeský nominant. Jelikož byl Prostějov lidnatější a žilo v něm i více voličů, jeho hlasy převážily hlasy z Olomouce a Olomouc tak byla na říšské radě zastupována českým poslancem, který samozřejmě v interpelacích i rozpravách reflektoval především požadavky české menšiny.

3 Legislativní minimum ve vztahu k tématu

Říšský obecní zákon z 5. března 1862 inkorporovaný do moravského zemského zákona z 15. března 1864 svěřoval do pravomocí obecní samosprávy mj. zřizování, provoz a údržbu obecných škol. Z toho vyplývá, že národnost „ovládající“ radnici měla v národnostně smíšeném prostředí značnou výhodu, aniž by ji však mohla vygradovat do naprosto svévolného jednání. Byla limitována stále se upřesňujícím systémem podmínek a ustanovení.

Veřejná škola měla být podle §59 říšského školského zákona z roku 1869 zřízena všude tam, kde bydlelo v posledních pěti letech v průměru více než čtyřicet školou povinných dětí a nejbližší škola byla vzdálena více než čtyři kilometry.¹⁵ Tento školský zákon, nazývaný podle ministra školství Hasnera, neřikal nic o zřizování škol pro národní menšiny (přesněji řečeno „nevládnoucí“ etnikum v národnostně smíšených městech a obcích). Devatenáctý článek Státního základního zákona o všeobecných právech předlitavských občanů z 21. prosince 1867 přitom ve třetím odstavci uváděl, že v zemích, kde bydlí několik národů, mají být zřízeny školy takovým způsobem, aby měl každý národ možnost vzdělávat se ve své řeči.¹⁶ V roce 1884 do praxe zřizování škol významně zasáhl Správní soudní dvůr (Verwaltungsgerichtshof, dále SSD), když v jednom ze svých judikátů propojil zmíněné pasáže Hasnerova školské-

¹⁴ MALÍŘ, Jiří a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Brno 2012, s. 784–785.

¹⁵ Říšský zákon hovořil o obvodu jedné hodiny chůze. Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich, Jahrgang 1869, 62. Gesetz vom 14. Mai 1869, durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden. První paragraf zemského zákona pro Markrabství moravská (č.17 z.z. z 2. března 1870) měl totožné znění.

¹⁶ „In den Ländern, in welchen mehrere Volksstämme wohnen, sollen die öffentlichen Unterrichtsanstalten derart eingerichtet sein, dass ohne Anwendung eines Zwanges zur Erlernung einer zweiten Sprache jeder dieser Volksstämme die erforderlichen Mittel zur Ausbildung in seiner Sprache erhält.“

ho zákona a článku 19 Státního základního zákona. Oněmi čtyřiceti školou povinnými dětmi v pětiletém průměru a v obvodu hodiny pěší chůze byly dle SSD míněny děti příslušné národnosti.¹⁷

Toto rozhodnutí bylo bezesporu pokrokem v praxi hájení národnostních práv, ale zároveň s sebou přineslo řadu problémů vyplývajících z na první pohled banální otázky – kdo je kdo? Kdo je Čech a kdo je Němec? Tato otázka nebyla, zejména na Moravě konce 19. století, pro nemalou část populace až tak jednoznačná, jak se může zdát z dnešního pohledu. Navíc soud nařídil uplatňování národnostního principu, přičemž rakouská legislativa pojem národnosti vůbec neznala a národnost se nezjišťovala ani ve sčítáních lidu (tam se lidé hlásili k obcovací řeči). Jak se má určovat národnost dětí (respektive jejich rodičů)? SSD toto dilema v roce 1896 nejprve vyřešil, v souladu s tehdy převládající liberální ideologií, sebedeklačním (tedy subjektivním) principem. Nemělo se přihlížet k žádným objektivním faktorům (původ, mateřský jazyk, mateřský jazyk rodičů atd.), směřodátné bylo pouze protokolované prohlášení (v tomto případě rodiče, případně poručníka dítěte). Člověk byl považován za člena té národnosti, ke které se v případě takového sporu sám přihlásil. Pokud ve školním obvodu na Moravě byla jen veřejná obecná škola či obecné školy s jedním zemským jazykem a rodiče alespoň čtyřiceti dětí požádali o zřízení školy ve druhém zemském jazyku, obec byla povinna školu zřídit.

Jedním ze čtyř zákonů přijatých v rámci tzv. Moravského paktu byl tzv. Lex Perek nazvaný podle moravského politika Václava Perka.¹⁸ Přinesl celkovou úpravu školských poměrů na Moravě. Ta zahrnovala rozdělení školních rad

¹⁷ K legislativě podrobněji včetně odkazů na další literaturu viz KLADIWA, Pavel – POKLUDOVÁ, Andrea – KAFKOVÁ, Renata: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. 2. díl. 1. svazek. *Muži z radnice*. Ostrava 2008, s. 117–124, respektive KLADIWA, Pavel: *Obecné školy a jejich učitelé jako základní kultivační faktor rurálního prostředí (Valašsko v posledním půlstoletí před I. světovou válkou)*. Moderní dějiny, 1, 2019, s. 23–48.

¹⁸ K Moravskému paktu souhrnně FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Moravské vyrovnání z roku 1905: možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě*. Brno 2006. K dopadu Moravského paktu na školství podrobněji BURGER, Hannelore: *Sprachenrecht und Sprachengerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*. Wien 1995, s. 105–106; STOURZH, Gerald: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. Wien 1985, s. 213–228. K interpretaci Moravského paktu GLASSL, Horst: *Der mährische Ausgleich*. München 1967; MALÍŘ, Jiří: *Der Mährische Ausgleich – ein Vorbild für die Lösung der Nationalitätenfragen?* In: WINKELBAUER, Thomas: *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich. Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte*. Waidhofen an der Thaya 1993, s. 337–345; KELLY T. Mills: *Last Best Chance or Last Gasp? The Compromise of 1905 and Czech Politics in Moravia*. In: *Austrian History Yearbook*, 34, 2003, s. 271–301. Právnícká definice Moravského paktu viz SCHELLE, Karel – TAUCHER, Jaromír (eds): *Encyklopedie českých právních dějin*. Sv. III (K–M), s. 803–804.

všech úrovní (místní, okresní, zemské) na české a německé a zejména zavedení zásady, že dítě zpravidla navštěvuje tu školu, jejíž vyučovací jazyk ovládá.¹⁹

Jak se však záhy ukázalo, Perkův zákon, jenž vstoupil v platnost 1. července 1906, byl ve schválené podobě zcela bezzubý. Jeho klíčový druhý odstavec §20²⁰ říkal: „In die Volksschule dürfen in der Regel nur Kinder aufgenommen werden, welche der Unterrichtssprache mächtig sind.“ (Do obecné školy mohou být zpravidla přijaty jen děti znalé vyučovacího jazyka [tj. ovládající ho]). Slovo „zpravidla“ (in der Regel) signalizovalo, že budou připouštěny výjimky, které však nebyly taxativně vymezeny. Slovo „znalý“ (mächtig) bylo nejednoznačné, nikde nebylo rozepsáno, co konkrétněji znamená. Zákon předpokládal vydání podrobněji specifikujících prováděcích nařízení, která vyšla s ročním zpožděním.

Takovéto ochromení ducha zákona nebylo dílem náhody. Němečtí vyjednávači měli v mnohaletém maratónu vyrovnávacích jednání s Perkovým principem zásadní problém. Odmítali ho hlavně s poukazem na omezování práva rodičů na svobodnou výchovu, což byl argument dosti pokrytecký – ve skutečnosti jim šlo spíše o to, aby nebylo znemožněno provádění přímého a nepřímého nátlaku na rodiče v závislém postavení s cílem přivést do německých škol i děti z českého prostředí. Nakonec byl Perkův princip do souboru vyrovnávacích zákonů zahrnut, neboť Češi jeho přijetím podmiňovali svůj souhlas s národnostním vyrovnáním na Moravě. Byl však vtělen v podstatně pozmeněné podobě, která jeho účinnost v podstatě ochromila. Ve finální textaci kupříkladu, na rozdíl od Perkova původního návrhu, nebylo explicitně uvedeno, že se zásada vztahuje i na soukromé školy.²¹

Vyreklamovat dítě z německé školy bylo tedy možné jen ve vzácných případech, kdy škola udělala při zápise formální chybu ve zdůvodnění přijetí dítěte neovládajícího vyučovací jazyk. Navíc úspěšná reklamace neznamenal automaticky, že dítě opustí německou školu. Obvyklá praxe byla taková, že se rodiče za pomoci německé školní rady odvolali proti rozhodnutí okresní školní rady (dále OŠR) k vyšší instanci, jejich dítě dále chodilo do školy, z níž

¹⁹ Dále také úpravu zřizování a financování škol v místech, kde obec odmítala převzít závazky (nezávislost školy na správě obce a jejím národním charakteru), subvencování soukromých škol ze zemských prostředků za podmínky, že děti budou v soukromé škole vyučovány v mateřském jazyce.

²⁰ Byla to novelizace § 20 zemského zákona o zřizování, provozování a návštěvě veřejných obecných škol z 24. 1. 1870.

²¹ Pilný návrh poslanců dr. Perka, dr. Hrubana a soudruhů přednesený na 1. sezení 10. volební periody moravského zemského sněmu dne 6. 10. 1903. *Sněmovní list o sezeních moravského sněmu zemského svolaného Nejvyšším patentem ze dne 14. 12. 1902*, s. 334.

bylo vyreklamováno. Na počátku příštího školního roku bylo dítě znovu zapísáno do německé školy a formálně došlo k novému posuzování.

V květnu 1907 vyšlo prováděcí nařízení ministerstva kultu a vyučování (nazvané později podle ministra kultu a vyučování Marcheta), které předpokládal Perkův zákon.²² V platnost vešlo 1. srpna. Situaci ještě zhoršilo, neboť taxativně vyjmenovalo důvody, které stačilo uvést, aby mohlo být do školy přijato i dítě neovládající vyučovací jazyk (jedním z akceptovaných důvodů bylo pouhé výslovné přání rodičů).

Dílcím zlepšením situace z pohledu českých národních aktivistů bylo rozhodnutí SSD č. 5633 z 10. července 1909 (Budwiński 6869 A), jež se týkalo sporu české místní školní rady (dále MŠR) v Židlochovicích zastupované Václavem Perkem a německé MŠR tamtéž. Soud však v judikátu stanovil do budoucna závaznou praxi, že k přezkoušení za účelem zjištění jazykových znalostí dítěte kvůli přípustnosti jeho přijetí do školy dle Lex Perek mají být přizváni zástupci obou místních školních rad²³ (předtím byly děti reklamované z německých škol zkoušeny pouze pod dohledem německých školských orgánů). Výraznější úspěchy v reklamačních řízeních mohla česká strana teoreticky zaznamenat až po nález SSD z 11. prosince 1910 č. 6727 (Budwiński 7843A). Správní soud tehdy rozhodl, že zákon výslovně požaduje, aby dítě plně ovládalo vyučovací jazyk a ne, jak říká prováděcí nařízení ze 14. května 1907, aby ovládalo vyučovací jazyk v takové míře, aby bylo schopno sledovat výuku. Být znalým jazyka znamená podle SSD v přirozeném významu slova ovládat jazyk tak, že ho jedinec používá jako dorozumívací prostředek, je schopen v něm formulovat své myšlenky a představy. Nového precedentu začaly ihned využívat ty české MŠR, které měly bezprostřední kontakt na právníky sledující vývoj legislativy. Určitě nejpovolnějším byl samotný Václav Perek. Státní správa na právně závazný judikát musela reagovat a nařízení ministra kultu

²² Verordnung des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht vom 14. Mai 1907, womit Bestimmungen zur Durchführung des § 20 des mährischen Landesgesetzes vom 27. 11. 1905, L.=G.=Bl, Nr. 4 ex 1906, betreffend die Errichtung, Erhaltung und den Besuch der öffentlichen Volksschulen getroffen werden. K Marchetovu nařízení viz Puš, Ivan: *Lex Perek a Marchetova prováděcí nařízení. Jejich vznik, aplikace a dobová recepte*. Časopis Matice moravské, 136, 2017/1, s. 81–97.

²³ Národní archiv (dále jen NA), fond Správní soudní dvůr/Vídeň (dále jen SSD/V), kart. 84, č. 9844/1908 (Budwiński 6869 A). Sbírka judikátů SSD vyšla v tištěné podobě: Budwińskis Sammlung der Erkenntnisse des k.k. Verwaltungsgerichtshofes I (1876/1877) – 36 (1914), ed. Adam Freiherr von Budwiński (od 1900 Rudolf Alter, od 1909 August Ritter von Popelka). Wien 1878–1914. Je dostupná online: <https://aLex.onb.ac.at/cgi-content/aLex?aid=vgr&size=45>.

a vyučování Karla von Stürgkha č. 29 z 1. srpna 1911 definovalo znalost vyučovacího jazyka přesně ve znění soudního rozhodnutí.²⁴

4 Prostějovské obecné školství v kontextu lokálních česko-německých vztahů

V Prostějově, na rozdíl od Brna, Olomouce či Jihlavy, existovala obecná škola s českým vyučovacím jazykem hned od zavedení nové školské soustavy koncem šedesátých let 19. století. Fungovaly i školy německé. Když čtrnáct let před uplatněním Moravského paktu (platil od školního roku 1906/07) ovládla prostějovskou radnici (a tedy v podstatě i místní školní radu) česká strana, čeští lidé okamžitě zahájili ofenzívu proti německému školství ve městě, jež bylo nepopíratelně využíváno i desítkami dětí pocházejících z českojazyčného prostředí. Místní školní rada v Prostějově vydala 4. září 1893 nařízení vylučující přespólní děti ze zápisu na prostějovských školách, s výjimkou dětí z prostějovské židovské obce hlásících se do českých škol, a to s vcelku logickým zdůvodněním, že židovská obec má jen německou školu a žáci z židovské obce by tak ztratili možnost volby školy podle vyučovacího jazyka. OŠR však 12. září 1893 výnos místní školní rady zrušila. Ve zdůvodnění uvedla mj., že vedení škol musí uvědomit o přijímání cizích dětí příslušnou MŠR a vedení obce jako zřizovatele školy, a MŠR a obec mají poté právo podat proti tomu stížnost na OŠR, nicméně nemohou ho samy o sobě zakázat, neboť přijímání dětí je v kompetenci vedení škol. Prostějovským činovníkům nic nepomohlo odvolání proti tomuto rozhodnutí, které potvrdila zemská školní rada (dále ZŠR) 16. října 1893 a ministerstvo kultu a vyučování 6. února 1894.²⁵

Tím však aktivita prostějovské radnice zdaleka neskončila. Začátkem školního roku 1897, 1898 i 1900 žádala MŠR v Prostějově, vždy bez úspěchu, o sloučení některých tříd německých škol (v Prostějově byly tehdy dvě německé chlapecké a dvě dívčí obecné školy, kromě jedné školy v židovské obci), se zdůvodněním, že počty domácích žáků (tj. po odečtení přespólních dětí)

²⁴ Verordnung des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht, womit einige Bestimmungen der zur Durchführung des § 20 des mährischen Landesgesetzes vom 27. November 1905, L.=G.=Bl. Nr. 4 ex 1906, betreffend die Errichtung, Erhaltung und den Besuch der öffentlichen Volksschulen, erlassenen Ministerialverordnung vom 14. Mai 1907, L.=G.=Bl. Nr. 52, ausser Wirksamkeit gesetzt werden.

²⁵ Rakouský státní archiv (dále jen ÖStA), Všeobecný správní archiv (dále jen AVA), Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

v nich nevyžadovaly dvě třídy v jednom ročníku. Zdůraznila, že české třídy jsou mnohem lidnatější.²⁶

Na počátku školního roku 1898/1899 bylo do německých škol přijato 87 přesporních dětí (z toho 62 z prostějovské židovské obce). ZŠR zamítla protest MŠR proti přijetí těchto dětí. Vyšší školské orgány se bránily proti zasahování MŠR v Prostějově a tamní obecní rady do školních zápisů. OŠR na základě pokynu ZŠR z 21. června 1899 nařídila mj. následující: 1. ředitel školy samostatně obstarává zápis školáků ve své škole; 2. u zápisu mohou být přítomni zástupci MŠR, nesmějí však do zápisu zasahovat; 3. ředitelé škol mohou přijímat přesporní žáky potud, pokud to nevede k přeplnění tříd. Prostějovská radnice a MŠR se proti tomuto nařízení odvolaly k ministerstvu kultu a vyučování, jež však stížnost 12. února 1900 odmítlo. Ministerské rozhodnutí potvrdil judikátem 7696 ex 1900 z 14. listopadu 1900 jako konečná instance i Správní soudní dvůr (dále jen SSD).²⁷

Německé školství v Prostějově nadále značně vyživovala tamní samostatná židovská obec. Například na začátku školního roku 1899/1900 MŠR v Prostějově marně protestovala (včetně odvolání k ZŠR a následně k ministerstvu kultu a vyučování) proti přijetí 77 přesporních dětí (z toho 66 z židovské obce) do německých obecních škol.²⁸ Redukovat stávající počet německých tříd v Prostějově se nedařilo, neboť podle legislativy mohly být jednou již otevřené třídy doplňovány až do naplnění své kapacity přesporními dětmi a to jen rozhodnutím správce příslušné školy. Opakovaný neúspěch vedl ke změně taktiky. Koncem října 1899 nechala MŠR odstranit tři lavice z učeben chlapeckých německých obecních škol a čtyři lavice z učeben dívčích škol. Obec Prostějov argumentovala tím, že pro domácí děti (tj. děti z prostějovského školního obvodu) lavice ve sníženém počtu stačí. Obec však vyvstálý spor prohrála. Ministerstvo kultu a vyučování a následně, po odvolání, i SSD nařídily MŠR doplnit učebny ještě o 18 lavic, aby v německých školách mohly být umístěny všechny zapsané děti. SSD ve zdůvodnění uvedl, že zákon hovoří o povinnosti pokrýt náklady školy, ne o potřebách jednotlivých školu navštěvujících dětí, takže z pohledu zákona je irrelevantní, zdali se jedná o děti domácí či přesporní, pokud přijetím přesporních dětí nevznikne přeplnění tříd.²⁹

²⁶ Státní okresní archiv Prostějov (dále jen SOkA), Prostějov, Osobní fond (dále jen OF) dr. Příkryl, školství 1899–1922.

²⁷ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

²⁸ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

²⁹ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263, judikát VGH č. 2552 ex 1901 z 3. 4. 1901.

Na počátku školního roku 1900/1901 uspořádala prostějovská radnice veřejnou schůzi v sále Besedního domu, jež měla být výrazem protestu proti plýtvání obecním jménem, neboť školské úřady podle jejího pohledu na věc nutily obec vydržovat pro německé školy 21 poloprázdných místností, některé pouze s 26 žáky.³⁰

Klesající počet žáků německých škol (byl v jasné příčinné souvislosti s mocenskými poměry ve městě) si však přece jen redukci počtu německých tříd vyžádal, byť v mnohem pomalejším tempu a menší míře, než by si česká strana přála. ZŠR v roce 1901 neschválila návrh prostějovské městské rady a MŠR na zrušení německých trojtřídních obecních škol (chlapecké i dívčí) z důvodu snižování počtu žáků. Argumentovala tím, že by na zbývajících německých školách (šestitřídní chlapecké a pětitřídní dívčí) pak bylo zapotřebí většího počtu paralelek, takže je zrušení zbytečné. Vzhledem k úbytku prvňáčků na německých školách ZŠR rozhodla pouze o provizorním (pro školní rok 1901/1902) sjednocení druhých tříd, které tak byly otevřeny jen na jedné chlapecké a jedné dívčí škole (těch vícetřídních, spojených s měšťankami). Proti tomuto rozhodnutí neúspěšně protestoval Deutschpolitischer Verein in Prossnitz 8. srpna 1901. Stěžoval si mj. na nátlak při zápisu dětí v německých školách, jehož se účastnili obecní zaměstnanci. Ti měli nemajetným rodičům vyhrožovat odejmutím osvobození ze školného, pokud dají dítě do německé školy.³¹

Zápis do německých škol byl počátkem školního roku 1902/1903 slabý. Toho chtěla prostějovská radnice využít a provést přesun všech žáků a žaček na šestitřídní/pětitřídní německé školy, anebo trojtřídní školy redukovat na jednotřídní, ale to vyšší orgány opět zakázaly a povolily pouze provizorní spojení žaček a žáků trojtřídních škol do dvou tříd ve školním roce 1902/1903 s tím, že škola zůstala formálně trojtřídní. Část dětí pak, s povolením MŠR či OŠR, přestoupila na šestitřídní/pětitřídní školu, což počet dětí na školách trojtřídních redukovalo ze 154 na 69. ZŠR měla problém s tím, že by nárázově navýšení žaček a žáků na vyšších školách vyžadovalo zřízení minimálně dvou paralelek na dívčí škole, a že žádosti rodičů o přestup byly vypsány na litografovaném jednotném formuláři, což s jednotně uváděným zdůvodněním (lepší vzdělání na vícetřídní německé škole) v podstatě dokazovalo či alespoň naznačovalo, že iniciativa nevzešla od rodičů dětí, ale z radnice. ZŠR přestup žáků zakázala s argumentem, že je podle zákona možný v průběhu školního roku jen výjimečně.

³⁰ SOKa Prostějov, OF dr. Příkryl, školství 1899–1922, rok 1900.

³¹ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

Na počátku školního roku 1903/1904 se do trojtřídní německé chlapecké školy přihlásilo jen 14 žáků a do trojtřídní dívčí německé školy pouze 27 žaček. V obou případech bylo s povolením úřadů vyučováno jen v jedné třídě. Šestitřídní německá chlapecká obecná škola měla toho roku 392 žáků a pěti-třídní dívčí (s paralelkou v V. třídě) 395 žaček.³²

V posledních dvou školních letech před nabytím účinnosti Moravského paktu byl poměr počtu školáků v českých a německých školách v Prostějově zhruba 4:1 (ve školním roce 1904/1905 3 329:868, o rok později 3 453:891).³³

Jak již víme, v polovině roku 1906 vstoupil v platnost Lex Perek. Proti schválenému znění zákona, stejně jako proti volební reformě zachovávající kuriový systém, ostře vystoupili sociální demokraté a Stránského Lidová strana, jež směřovala k fúzi s pokrokáři. Mladočeské Hlasy z Hané mající blízko k prostějovské radnici oproti tomu hodnotily Moravský pakt strážlivě a možno říci, s umírněným optimismem. Volební reformu charakterizovaly jako krůček dopředu směrem ke konečnému cíli, jímž je stále všeobecné a rovné hlasovací právo, které bylo ale zatím nedosažitelné. List v podstatě hájil Žáčka³⁴ a Perka proti sociálním demokratům.³⁵ Za epochální událost znamenající konec germanizace pak označil Lex Perek: „Následek zákona Perkova bude, že celé spousty německých škol budou takřka obratem ruky zrušeny a na místo jich nastoupí školy české.“³⁶ Nechápal nesouhlasné postoje, kupříkladu se podíval nad rezolucí z protestní schůze Pokrokového spolku politického v Olomouci, v níž mj. zaznělo: „Protestujeme dále proti tzv. školským ustanovením zákonů Fuxova, Parmova a Perkova, které pro nás znamenají opětné ústrky a brzdy v rozvoji národního školství.“³⁷ Jak se ukázalo, Fischerovo hodnocení³⁸ Lex Perek bylo více na místě než optimistický výklad prostějovského mladočeského orgánu.

Na Prostějov jako na působiště JUDr. Perka byla před zápisem dětí na školní rok 1906/1907 upřena zvláštní pozornost. Přikryl jako předseda MŠR

³² ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

³³ SOKA Prostějov, Paměti dr. Přikryla 1893–1909, kart. 55, školství, výpisy z protokolů MŠR v Prostějově.

³⁴ Staročech JUDr. Jan Žáček byl důležitým činitelem vyrovnávací akce, členem podvýboru pro volební reformu. Byl to on, kdo už v roce 1898 navrhl vydání zákona ve věci zřízení a financování menšinových škol jakož i zavedení zásady, že do obecných a měšťanských škol mohou být přijaty pouze děti ovládající vyučovací jazyk.

³⁵ Hlasy z Hané, 19. 11. 1905.

³⁶ Hlasy z Hané, 26. 11. 1905, s. 1, Po sněmu.

³⁷ Hlasy z Hané, 1. 12. 1905, s. 2.

³⁸ Richard Fischer byl spiritus agens olomouckých pokrokářů.

v Prostějově delegoval v září 1906 její české členy k zápisu do německých škol a německé členy k zápisu do škol českých, aby byla zajištěna vzájemná kontrola. Soupis školou povinných dětí, jenž zápisu předcházela, byl podle jeho paměti proveden dům od domu a byla při něm zjištěna i jazyková způsobilost všech dětí, jež byla zapsána do zvláštního zápisného archu, přičemž se rozlišovaly děti mluvící pouze česky, pouze německy a oběma jazyky. Seznamy pak byly dodány zapisujícím správcům škol (děti ovládající oba jazyky byly uvedeny v obou seznamech, v českém i německém) s příkazem, aby podle §35 školského řádu použili seznam jako podklad pro zápis žáků a aby do školy zapsali pouze děti ze seznamu, pokud se k zápisu dostaví.³⁹

Takovýto příkaz adresovaný vedení škol však byl v rozporu s legislativou. OŠR upozornila 15. září 1906 oběžníkem ředitele škol na to, že podle ustanovení § 35 školního a vyučovacího řádu z 29. září 1905 je přijímání dětí v jejich kompetenci a členové MŠR či obecní zastupitelstva nemají v tomto ohledu žádnou působnost.⁴⁰ Po doručení tohoto intimátu správci německých škol přijímali i do první třídy děti vůbec neznající vyučovací jazyk, na což upozornila MŠR společně s Obecním výborem Prostějova 28. září s výzvou, aby OŠR tyto děti z německých škol vyloučila a nařídila jejich zápis do českých škol. Jmenovitě uvedla 21 žákyň a žáků.⁴¹

MŠR při pochybnostech zamýšlela nasadit odbornou komisi, v níž by čeští i němečtí zástupci zkoušeli jazykovou způsobilost a rozhodovali o tom, zda dítě bude zapsáno do české či německé školy. Ze zprávy MŠR v Prostějově a Městské rady Prostějova vyplývá, že tato smíšená komise složená z ředitele německé školy a učitele české školy ve dnech 13. a 14. září zkoušela. Po zásahu OŠR nebyly výsledky zkoušky doručeny rodičům ani vedení škol. MŠR

³⁹ SOKA Prostějov, Paměti dr. Příkryla 1893–1909, kart. 55, školství, rok 1906. Příkrylovy informace potvrzuje i písemná stížnost Ludwiga Brüllla za Deutschpolitischer Verein in Prossnitz k ministerstvu kultu a vyučování – uvádí se v ní, že před zápisem dětí do škol navštěvovali čeští činovníci, včetně Perka, domácnosti se školáky a zjišťovali jazykové znalosti (někdy jen čeština, ani se neptali německy). Na základě toho vyhotovilo vedení města seznamy dětí, které mohou být přijaty do německých škol. Tyto seznamy obdrželo v den zápisu vedení německých škol. Viz ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

⁴⁰ SOKA Prostějov, OF dr. Příkryl, rok 1906, stížnosti na zápis žáků do I. tříd ve školním roce 1906/07, č. 694. Podle vídeňských materiálů se jednalo o výnos ZŠR ZL.1329 z 16. 9. 1906, který dostala příkazem distribuovat OŠR. Obsah výnosu je identický. Viz ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

⁴¹ SOKA Prostějov, OF dr. Příkryl, rok 1906, stížnosti na zápis žáků do I. tříd ve školním roce 1906/07, č. 757, 28. 9. 1906, MŠR a městská obec Prostějov na OŠR.

a městské představenstvo se alespoň ohradily proti přijetí dětí neovládajících vyučovací jazyk do německých škol.⁴²

Na situaci v Prostějově se telegraficky tázal 25. září 1906 ministr kultu a vyučování Marchet. K zásahu ho zjevně vedl d'Elvertův telegram z téhož dne. Stížnost na ministerstvo poslal už 14. září, rovněž telegraficky, Deutschpolitischer Verein in Prossnitz.⁴³

Z důvodu původně zamítnutého přijetí dětí do německých škol vznikly čtyři skupinové stížnosti rodičů k OŠR. Tři se týkaly křesťanské obce a jedna správně samostatné židovské obce. Křesťanské stížnosti napadly nepřijetí 92 dětí, převážně do první třídy, 19 dětí bylo následně přijato, takže zbývalo 73 dětí. Z nich nastoupilo 16 do českých škol, zbývalo tedy 57 dětí. Z nich 41 neuspělo u jazykové zkoušky, 16 se k ní ani nedostavilo. Z těchto 57 dětí 11 předtím chodilo do české školy, zbytek byli prvňáčci. OŠR stížnosti zamítla, rodiče 16 dětí vyzvala, aby se s dětmi dostavili k jazykovým zkouškám. V případě židovské obce se jednalo o 19 dětí, z nichž 17 stížnost stáhlo. Zbývající dvě děti neuměly vůbec německy, takže stížnost jejich otce (byli to sourozenci) byla zamítnuta.

Rodiče nepřijatých 45 dětí požádali o provizorní přijetí do německé školy – 31 z nich nebyl umožněn nástup do německé školy kvůli neznalosti jazyka, dalších 14 dětí ani nepřišlo k jazykové zkoušce. Okresní školní inspektor se vyslovil pro provizorní přijetí dětí do německé školy. Protinávrh zamítající jejich přijetí přednesl Václav Perek. Perkův návrh v hlasování OŠR zvítězil 7:1.

Jelikož vícero vyloučených dětí nenastoupilo ihned do české školy a místo toho navštěvovalo prostějovské německé školky, OŠR nařídila vedení školek, aby okamžitě propustilo všechny děti, jež dovršily věk šesti let.⁴⁴

Ke stížnosti rodičů se na příkaz OŠR vyslovili i správci (tedy ředitelé) škol. Řídící učitel chlapecké obecné školy s německým vyučovacím jazykem Johann Fiala ve svém sdělení ze dne 22. září 1906 vyvracel tvrzení rodičů, že mu MŠR ještě před zápisem dětí doručila seznamy, které žáky může přijmout a které ne. Připustil, že od MŠR obdržel výpis ze školní matriky obsahující seznam dětí údajně znajících německy, avšak při samotném zápisu do školy se tímto prý neřídil (zde je v rozporu s Přikrylovými paměťmi – viz výše) a u všech

⁴² SOKA Prostějov, OF dr. Přikryl, rok 1906, stížnosti na zápis žáků do I. tříd ve školním roce 1906/07, č. 694.

⁴³ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

⁴⁴ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263, zpráva OŠR na ZŠR z 6. 10. 1906.

prvnáčků ověřoval znalost němčiny.⁴⁵ Totéž tvrdil ve svém vyjádření z 17. září 1906 i ředitel dívčí obecné a měšťanské školy v Prostějově s německým vyučovacím jazykem a připojil seznam jmen osmi dívek přijatých na základě částečné znalosti němčiny, 11 nepřijatých pro neznalost jazyka a osmi dívek se nedostavivších.⁴⁶

Víme o rodičích celkem třiceti prvnáčků, jejichž stížnost proti rozhodnutí o nepřijetí do německých škol OŠR odmítla a oni následně podali odvolání, v němž argumentovali porušením rodičovských práv a zároveň i školského zákona, když § 20 Lex Perek prý ještě nevstoupil v platnost, neboť dosud nevyšlo příslušné prováděcí nařízení. Dále stížnost upozorňovala na fakt, že i Lex Perek připouští výjimky, kdežto školní orgány v Prostějově postupovaly striktně, jako by žádné výjimky neexistovaly. Rodiče namítali, že byly z německé školy odmítnuty i děti rodičů pocházejících z německých oblastí, a že po šestiletých dětech bylo požadováno překládání celých vět do němčiny, což je neadekvátní. Tyto děti umí i česky, což prý není v Prostějově zvláštnost. Někteří rodiče uvedli, že plánují v budoucnu dát dítě do německé střední školy a návštěva německé obecné školy je nepochybně podmínkou k přijetí.

ZŠR v říjnu 1906 nařídila, že odvolání rodičů proti předchozímu rozhodnutí má odkladný účinek a děti mohou provizorně zůstat v německé škole. Dále ZŠR upozornila prostějovskou OŠR na to, že podle textu Lex Perek („zpravidla“) jsou možné i výjimky, a tak byla OŠR vyzvána, aby ve výjimečných případech rozhodovala o žádostech rodičů, aby mohli posílat dítě do školy, jejíž vyučovací jazyk neovládá, a to na základě prozkoumání důvodů uvedených pro udělení výjimky.⁴⁷

V prosinci 1906 ZŠR rozhodla. Zamítla odvolání rodičů a potvrdila rozhodnutí OŠR.⁴⁸ Jen některé z těchto třiceti vyreklamovaných dětí však začaly chodit do české školy, jiné děti byly podle protokolárního vyjádření rodičů vyučovány doma (formou tzv. domácího vyučování) a rodiče je hodlali v příštím školním roce zapsat do druhé třídy německé školy.⁴⁹

⁴⁵ Uvedl i jména osmi žáků ze seznamu ve stížnosti přijatých na základě částečné (halbwegs) znalosti němčiny a šestnácti žáků ze seznamu nepřijatých kvůli neznalosti jazyka; devět žáků ze seznamu se nedostavilo.

⁴⁶ SOKa Prostějov, fond Okresní školní výbor (dále jen OŠV) Prostějov, přijímání dětí do českých a německých škol v Prostějově 1903–1909.

⁴⁷ SOKa Prostějov, f. OŠV Prostějov, přijímání dětí do českých a německých škol v Prostějově 1903–1909, ZŠR Z. 20676 z 10. 10. 1906.

⁴⁸ SOKa Prostějov, f. OŠV Prostějov, přijímání dětí do českých a německých škol v Prostějově 1903–1909, Brno 21. 12. 1906, ZŠR Z. 23896.

⁴⁹ SOKa Prostějov, f. OŠV Prostějov, přijímání dětí do českých a německých škol v Prostějově 1903–1909.

Zápisovou otázkou v Prostějově místní školské a komunální orgány úmyslně spojily i s otázkou přijímání dětí, které měly z německých škol vysvědčení z předchozího ročníku. Při soupisu dětí bylo mnohdy zjištěno, že děti ze třetí či dokonce ze čtvrté třídy německé školy neznaly vyučovací jazyk. OŠR na základě telegrafické stížnosti k ministerstvu kultu a vyučování nařídila prozatímní zápis těchto postupujících žáků do německých škol, to však české aktivisty nepřekvapilo. Očekávali, že ověřování jazykových znalostí i u nich narazí na odpor vyšších školských instancí, nicméně pojetím Lex Perek šířeji než na prvňáčky se měla jednak poskytnout příležitost k eventuálnímu soudnímu rozhodnutí, jednak se cílilo na vyvíjení tlaku směrem k vhodnější úpravě prováděcího nařízení. Čeští poslanci v čele s poslancem Reichstädterem podali na říšské radě prakticky ihned interpelaci napadající výnos OŠR v Prostějově. Uvádělo se v ní, že vláda tímto porušila svůj slib nezasahovat do provádění Lex Perek a dovozovalo se, že vysvědčení z minulých let nemohou být pokládána za průkaz znalosti německé řeči, neboť se prý v prostějovských německých školách musel používat i český jazyk, aby se děti vůbec mohly zúčastnit vyučování.⁵⁰

Oním zásahem OŠR byl již zmíněným byl intimát Z. 1317 Sch. z 15. září 1906, v němž OŠR upozorňuje na základě doručených zpráv, že vyloučení z německých škol je v případě dětí, které postoupily v německých školách do vyšší třídy, a byla u nich tímto prokázána znalost němčiny, porušením zákona. Ředitelé škol mají tyto děti okamžitě přijmout.⁵¹ Podle vídeňských materiálů bylo takových žákyň a žáků vyšších tříd německých škol 118. U 24 dětí hlásících se do vyšších tříd německé školy přitom zkušební komise shledala (nestačila vyzkoušet všechny děti, neboť byla zásahem OŠR záhy zakázána), že neznají němčinu ani tak, aby mohly sledovat výuku. Z těchto dvou tuctů dětí pět předtím navštěvovalo školy české, jedno dítě židovskou a zbytek německé.⁵²

MŠR v Prostějově a prostějovská městská rada reagovaly na zásah ze strany OŠR stížnostmi z 18. září 1906, v níž konstatovaly, že při soupisu školou povinných dětí na školní rok 1906/1907 bylo zjištěno, že 99 dětí (zapsaných pak do německých škol, viz dále) má jazykovou způsobilost jen do školy české

⁵⁰ SOKa Prostějov, OF dr. Přikryl, rok 1906, stížnosti na zápis žáků do I. tříd ve školním roce 1906/07, č. 694.

⁵¹ SOKa Prostějov, OF dr. Přikryl, rok 1906, stížnosti na zápis žáků do I. tříd ve školním roce 1906/07, č. 694. Podle vídeňských materiálů se jednalo o výnos ZŠR Zl.1329 z 16. 9. 1906, který dostala příkazem distribuovat OŠR. Obsah výnosu je identický. Viz ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

⁵² ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263, MKV 29. 12. 1906/2. 1. 1907, ZŠR na MKV s odvoláním na své rozhodnutí ve věci přijetí 118 dětí do německých obecných škol v Prostějově.

a z této příčiny nemohly být MŠR uvedeny jako děti povinné do německých škol. Školní zprávy těchto dětí byly rodiči předloženy MŠR s žádostí za přijetí dětí do německých škol po případném zjištění znalosti němčiny ve smyslu § 41 školního řádu. K této výslovné žádosti rodičů chtěla MŠR dát zjistit spornou jazykovou způsobilost těchto dětí odbornou komisí. Dříve, než k tomu došlo, OŠR nařídila, aby MŠR nebránila přijetí těchto dětí, které dosud navštěvovaly německé školy. MŠR předložila vzhledem k tomuto výnosu OŠR, jež pokládala za neoprávněný, veškeré školní zprávy těchto 99 dětí OŠR k rozhodnutí. MŠR připomenula, že 28 z uvedených dětí nebylo dle školních zpráv uznáno za způsobilé přejít do vyšších tříd. MŠR a představenstvo města trvaly na svém názoru, že školní zpráva vykazující jen prospěch z jednotlivých předmětů není průkazem způsobilosti ve vyučovacím jazyce, a to tím méně, že se dosud na německých školách vyučovalo z valné části česky.⁵³ Stížnost byla zamítnuta.

Výsledek zápisu dětí v Prostějově v roce 1906 hodnotil Ondřej Příkryl jako skvělý: do českých škol bylo zapsáno 3 625 a do německých 726 dětí, přičemž v prvních třídách bylo zapsáno do německých škol jen 48 dětí (dříve 144).⁵⁴ Úbytek 165 dětí v německých prostějovských školách šel tedy téměř ze dvou třetin na vrub propadu počtu prvňáčků. Minimálně část zbývajících třetiny šla na vrub měnícímu se klimatu v obci, v němž česká radnice, české spolky a celkově český vzestup působily na rodiče. Je ale otázkou, zdali Příkrylova bilance zahrnuje i úspěšná konečná odvolání proti nepřijetí do německých škol (víme o 19 dětech, které byly na základě stížnosti do německé školy nakonec zapsány). Každopádně hned rok 1906 měl na poměr dětí v německých a českých školách v Prostějově mnohem větší vliv než třeba v Moravské Ostravě, Jihlavě či Brně. Pro prostějovskou obecní samosprávu, jež byla v českých rukou, hrálo do karet i to, že už sice platil Lex Perek, ale ještě nebyly konstituovány oddělené školní rady (k tomu došlo až o rok později), tedy i na zápisy v německých školách dohlížela místní školní rada, jež byla převážně česká.⁵⁵

⁵³ SOkA Prostějov, OF dr. Příkryl, rok 1906, stížnosti na zápis žáků do I. tříd ve školním roce 1906/07, č. 698.

⁵⁴ SOkA Prostějov, Paměti dr. Příkryla 1893–1909, rok 1906, kart. 20.

⁵⁵ V městech s německou radnicí, což byla většina velkých měst na Moravě, to byla naopak pro české aktivisty nevýhoda, protože samospráva a dosud nerozdělená školní rada byly v německých rukách.

Výsledky zápisů do prostějovských škol v příslušném školním roce⁵⁶:

Školní rok	České obecné a měštánské školy	Německé obecné a měštánské školy
1904/05	3 329	868
1905/06	3 453	891
1906/07	3 625	726
1907/08	3 782	německé školy už zvlášť pod jinou MŠR, údaje se nedochovaly
1909/10	4 138	německé školy už zvlášť pod jinou MŠR, údaje se nedochovaly
1910/11	4 230	německé školy už zvlášť pod jinou MŠR, údaje se nedochovaly
1912/13	4 408	německé školy už zvlášť pod jinou MŠR, údaje se nedochovaly
1914/15	4 423	607
1918/19	4 502	590
1919/20	4 956	295

Předtím bylo na německých školách zapsáno na počátku příslušného školního roku: 1896/1897 1 098 žáček a žáků, 1897/1898 1 055, 1898/1899 999, 1899/1900 911, 1900/1901 831. Postupný pokles počtu žáků na německých školách tedy začal hned po mocenské změně na radnici, byť rok 1906 byl nejvýraznějším bodem zlomu. Na počátku školního roku 1907/1908 se ustavila nová česká MŠR v Prostějově (10. září 1907), zatímco německé prostějovské školy nově spadaly pod německou MŠR a německou OŠR v Olomouci (Olomouc-venkov). Bohužel archiválie k činnosti německé OŠR se nedochovaly, takže nevíme, jak se počet žáků na německých školách vyvíjel v následujících letech.

Problémy s prostějovskou německou školkou přetrvávaly. V listopadu 1908 nahlásila česká MŠR na OŠR šest dětí starších šesti let odmítnutých při školním zápisu do německých škol a následně navštěvujících německou školku. Nekompletně dochované vyjádření ředitele školky uvádí, že u tří z uvedených dětí nahlásili rodiče nepravdivý údaj o roku narození.⁵⁷ V roce 1909 si Ondřej

⁵⁶ SOKA Prostějov, Paměti dr. Příkryla 1893–1909, kart. 55, školství, výpisy z protokolů MŠR v Prostějově k příslušným letům.

⁵⁷ SOKA Prostějov, f. OŠV Prostějov, přijímání dětí do českých a německých škol v Prostějově 1903–1909. Zápis ze schůze MŠR v Prostějově ze dne 14. 3. 1912 udává informace o tom, že o stížnosti podané na přítomnost dětí starších šesti let v německé mateřské školce rozhodl SSD, že ke stížnosti není MŠR kompetentní, avšak SSD vyslovil i důležité náhledy týkající se merita věci. Ve sbírce tištěných judikátů SSD jsem pro období od ledna do března 1913 takový judikát nenašel.

Příkryl v místním listu Hlasy z Hané stěžoval na praktiky německé mateřské školy v Prostějově, jež podle jeho názoru sloužila zároveň i jako „jazyková příprava“, neboť do ní docházelo (v tomto případě zřejmě po vyučování) několik desítek dětí starších šesti let. Městská rada se k akci připojila a zaslala společně s MŠR správci mateřských školek přípis. Jelikož správce školky nevyhověl, usnesl se obecní výbor zakročit u ZŠR, aby protizákonné jednání ustalo.⁵⁸

Prostějovská MŠR reklamovala na počátku školního roku 1909/1910 (pro předcházející dva školní roky chybí údaje) z německých škol 99 dětí údajně neznalých vyučovacího jazyka. Německá OŠR a německá sekce ZŠR reklamaci zamítly, ale odvolání k ministerstvu kultu a vyučování uspělo. Ministerstvo zrušilo původní rozhodnutí a nařídilo vyloučení dětí z německých škol, a to z toho důvodu, že okresní školní inspektor zjistil pouze takovou znalost jazyka, že děti mohou sledovat výuku, a ne ovládnutí jazyka v té míře, aby děti v tomto jazyce uměly vyjadřovat své myšlenky a své představy. V německé škole mohly být ponechány pouze děti, které ji navštěvovaly již v předešlém roce.⁵⁹ Na tomto rozhodnutí z ledna 1911 je zajímavé, že už se řídilo novou praxí stanovenou judikátem SSD z 11. prosince 1910 č. 6727 (Budwiński 7843A), který, jak už víme, anuloval ustanovení Marchetova prováděcího nařízení z roku 1907 (znalost jazyka nastává ve chvíli, kdy je dítě schopno v něm sledovat výuku). Spor přitom začal na podzim 1909, tedy o více než rok dříve, než judikát jazykovou znalost nově definoval.

Prostějovští činovníci bedlivě sledovali činnost SSD a po publikování judikátu č. 5633 z 10. července 1909 (Budwiński 6869 A), podle nějž museli k přezkoušení za účelem zjištění jazykových znalostí dítěte kvůli přípustnosti jeho přijetí do školy dle Lex Perek být přizváni zástupci obou místních školních rad,⁶⁰ hodlali do Prostějova seznat schůze zástupců měst s menšinovými školami a zástupců menšinových škol. Národní rada ale nesouhlasila – Prostějov se jí nezdál být vhodným místem pro takový typ schůze. Důvěrnou poradou o provádění školního zápisu uspořádala 29. srpna 1909 v Brně a jako referenta si z Prostějova vyžádala Václava Perka. Po úspěchu této porady se zástupci ze střední, jižní a západní Moravy svolala Národní rada druhou schůzi z celé severozápadní Moravy do Prostějova. Účastnili se jí i zástupci z Ostravska.⁶¹

⁵⁸ SOKa Prostějov, Paměti dr. Příkryla 1893–1909, rok 1909, kart. 20.

⁵⁹ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263, č. 3023 12./24. 1. 1911, ZŠR na MKV s rekurzem české MŠR proti rozhodnutí ze 7. 12. 1909 a 1. 2. 1910 ve věci zápisů dětí do německých obecných škol v Prostějově pro školní rok 1909/1910.

⁶⁰ Rozhodnutí se týkalo sporu české MŠR v Židlochovicích zastupované Václavem Perkem a německé MŠR tamtéž.

⁶¹ SOKa Prostějov, Paměti dr. Příkryla 1893–1909, rok 1909, kart. 20.

Když byl o pár týdnů později MŠR v Prostějově intimován výnos ministerstva kultu a vyučování č. 2465 z 8. září 1909 v záležitosti postupu při přijímání a přezkušování žáků do obecných škol, podle nějž by druhojazyčná MŠR nebyla přítomna jazykové zkoušce, ale jen by dostala protokol o přezkoušení, jakož i dobrozdání školního inspektora, MŠR v Prostějově se usnesla, že výnos nebude respektovat, neboť jednak nebyl zákonitým způsobem zveřejněn v zemském a říšském zákoníku, jednak odporuje rozhodnutí SSD č. 5633 z 10. července 1909, které je platné pro všechny obdobné případy.⁶²

Zdá se, že prostějovští školní činovníci ve sporu nakonec uspěli, neboť ministerstvo kultu a vyučování v srpnu 1911 zrušilo zamítavé rozhodnutí ZŠR z prosince 1910 ve věci rekursu české MŠR v Prostějově proti zápisu dětí do škol na počátku školního roku 1910/1911 a nařídilo vyloučení 28 chlapců a 24 dívek z německých škol v Prostějově. Ve zdůvodnění ministerského rozhodnutí stálo, že přezkoušení ze znalosti němčiny se konalo bez pozvání člena druhojazyčné školní rady a zkoušení konstatovalo pouze znalost jazyka v takové míře, že je dítě schopno sledovat výuku, a ne v takové míře, že je schopno v tomto jazyce formulovat své myšlenky a představy. Druhá část zdůvodnění odkazovala opět na judikát č. 6727 z 11. prosince 1910 uvedený výše.⁶³

Obdobně dopadlo odvolání české MŠR v Prostějově proti výnosu ZŠR z 28. února 1911 týkající se z důvodu nemoci dodatečně zkoušených dětí Marie Machánové a Huga Pokorného. Posudek okresního školního inspektora zněl stejně, tedy že obě děti jsou vyučovacím jazyka mocny (tj. ovládají ho) jen natolik, aby mohly ve třídě sledovat výuku. Ministerstvo nařídilo 4. srpna 1911 vyloučení těchto dětí z německé školy.⁶⁴

Rovněž o rok později, tedy na počátku školního roku 1911/1912, reklamovala česká MŠR v Prostějově z tamních německých škol řadu dětí, a sice 75 dětí zapsaných do prvních tříd (MŠR se dle svého vyjádření při soupisu dětí ve školním obvodu přesvědčila, že děti neumí německy), 37 nově přijatých dětí do vyšších tříd rovněž z důvodu neznalosti jazyka a 114 dětí předtím vyloučených třemi ministerskými výnosy ze 4. srpna 1911 (tedy vyreklamovaných v předešlém školním roce). Dohromady tedy bylo reklamováno 226 dětí. Tento neobvykle vysoký počet zjevně souvisel se Stürgkhovým

⁶² SOKA Prostějov, f. OŠV Prostějov, přijímání dětí do českých a německých škol v Prostějově 1903–1909, MŠR v Prostějově č. 372 na ZŠR v Brně dne 27. 9. 1909.

⁶³ Moravský zemský archiv (dále jen MZA), Zemská školní rada (dále jen ZŠR) Brno, kart. 323, inv. č. 29282, ministerstvo kultu a vyučování č. 3132 z 4. 8. 1911. Rovněž ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263, ministerstvo kultu a vyučování č. 3132, 14./24. 1. 1911. ZŠR na ministerstvo kultu a vyučování s rekurem MŠR v Prostějově proti rozhodnutí z 6. 12. 1910 ve věci zápisů dětí do německých škol 1910/11.

⁶⁴ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

prováděcím nařízením k Lex Perek, které, přinuceno k tomu judikátem SSD č. 6727 z 11. prosince 1910, zpřísnilo kritéria jazykové kvalifikace dětí vyžadované při zápisu do škol.⁶⁵ Podle rozhodnutí vydaného německou OŠR pro okres Olomouc-venkov dne 22. listopadu 1911 bylo na základě přezkoušení jazykových znalostí z reklamovaných dětí 148 (jeden žák zkoušen dodatečně) znalých jazyka, osm jazyka neznalých, 45 dětí náleželo německé národnosti a mohly proto v německé škole zůstat,⁶⁶ stejně jako jeden žák maďarské a jeden slovinské národnosti (Lex Perek se vztahoval jen na Čechy a Němce). V případě pěti dětí byla reklamace odmítnuta z důvodu, že děti navštěvovaly německou školu již v minulém roce, aniž by byly reklamovány. Dále německá OŠR odmítla 18. prosince 1911 stížnost v případě čtrnácti dodatečně zkoušených dětí, u nichž shledala jazykovou způsobilost. O šesti dětech ještě nebylo rozhodnuto (nedostavily se ke zkoušce). Proti tomuto rozhodnutí podala česká MŠR ministerský rekurz, avšak neuspěla. Ministerstvo kultu a vyučování potvrdilo 29. dubna 1912 rozhodnutí nižších instancí.⁶⁷

Ministerstvo odmítlo i samostatné odvolání české MŠR v Prostějově týkající se oněch 114 dětí, které byly ministerským výnosem ze září 1911 vyloučeny z německých škol (reklamovány byly na počátku školního roku 1910/1911), ale pro školní rok 1911/1912 byly opět zapsány do německých škol. Česká strana se neúspěšně snažila prosadit názor, že uvedeným rozhodnutím děti podléhají českým školním úřadům a až do rozhodnutí o zákonnosti nového přijetí do německé školy musí navštěvovat českou školu.⁶⁸

Rodiče sedmi z osmi dětí vyloučených z důvodu neznalosti jazyka z německé školy podali stížnost, přičemž šest z nich nově uvedlo jako důvod pro přijetí dítěte do německé školy německou národnost a ZŠR proto nařídila nové šetření.⁶⁹ Z archiválií víme, jak dopadlo šetření v případě tří z nich. Německá OŠR Olomouc-venkov rozhodla, že dvě děti mohou v německé škole zůstat kvůli německé národnosti otce, kdežto otec třetího dítěte deklaroval českou

⁶⁵ Viz KLADIWA, Pavel: *Revize tzv. Marchetova prováděcího nařízení*. Časopis Matice moravské, 140, 2021/2, s. 263–281.

⁶⁶ Děti sledovaly podle dobové legislativy národnost svého otce (jen v případě svobodných matek či rozloučených manželství národnost matky). Do školy shodující se vyučovacím jazykem s národností svého otce mohly být podle výkladu Lex Perek přijaty i v případě, že neznaly vyučovací jazyk, což je poněkud paradoxní.

⁶⁷ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263, ministerstvo kultu a vyučování č. 15973, 27. 3./3. 4. 1912, ZŠR s rekurzem MŠR v Prostějově proti rozhodnutí Z. 250 z 30. 1. 1912.

⁶⁸ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263, ministerstvo kultu a vyučování č. 22056, 30. 4./9. 5. 1912.

⁶⁹ MZA, ZŠR Brno, kart. 323, inv. č. 29282, protokoly č. 37105, 37032, 35870 a 250/12.

národnost. Proti setrvání dvou dětí v německé škole se odvolala česká strana. Uspěla, ministerstvo kultu a vyučování 19. července 1912 zrušilo rozhodnutí o setrvání v německé škole na základě německé národnosti otce, protože nárok na návštěvu německé školy nebyl při školním zápise odvozen z německé národnosti, nýbrž ze znalosti jazyka.⁷⁰ Předpokládáme, že stejné rozhodnutí se nakonec týkalo i zbylých tří dětí, jejichž rodiče se nově odvolávali na svou německou národnost.

Ve školním roce 1912/1913 česká MŠR v Prostějově reklamovala z německých škol 90 dětí, z nichž 67 bylo přijato na základě jazykových znalostí, 18 na základě národní příslušnosti a pět na základě obojího. Reklamacie neuspěla u německé OŠR ani u ZŠR. Ověřování německých jazykových znalostí dopadlo kladně u 58 dětí, šest dětí se zkoušky nezúčastnilo z důvodu nemoci (byly vyzkoušeny dodatečně v březnu 1913 a všechny uspěly) a tři děti se mezitím odstěhovaly. Ministerstvo kultu a vyučování nařídilo 13. dubna 1913 na základě odvolání české MŠR proti rozhodnutí ZŠR doplnění šetření u 15 dětí přijatých na základě národní příslušnosti, neboť shledalo, že předchozí šetření bylo nedostatečné a omezilo se jen na zjištění jména, bydliště a vzdělání rodičů.⁷¹

Na počátku posledních předválečného školního roku 1913/1914 žádala česká MŠR vyloučení 91 dětí z německých škol. Německá OŠR Olomouc-venkov jako vždy její odvolání zamítla, stejně jako ZŠR. Rozhodnutí ministerstva kultu a vyučování, k němuž se MŠR odvolala, v materiálech chybí.⁷²

Reklamovat děti se snažila i německá školní rada ze škol českých, a to v posledních předválečných letech ve velkých počtech, avšak s mizivou úspěšností. Z vyjádření české OŠR v Prostějově z prosince 1913 vyplývá, že přezkoušení dětí na českých školách v letech 1912 a 1913 na základě německých reklamací potvrdilo u všech zkoušených dětí znalost vyučovacího jazyka.⁷³ Reklamací německé MŠR zamítla česká OŠR výměrem č. 2304 z 28. listopadu 1913 se zdůvodněním, že reklamované děti buď hovoří česky (u prvňáčků) nebo z toho důvodu, že už v předchozích letech navštěvovaly prostějovskou českou školu. Nenařídila dokonce ani přezkoušení jazykových znalostí reklamovaných prvňáčků, jen u nich konstatovala perfektní znalost jazyka, a uvedla, že pro

⁷⁰ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

⁷¹ ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263, Z. 16946, 2./11. 4. 1913, rekurs české OŠR k ministerstvu kultu a vyučování proti rozhodnutí z 18. 2. 1913 ZI 4406 ve věci zápisu dětí do německých škol v Prostějově 1912/13.

⁷² ÖStA, AVA, Unterrichtsministerium, 18 Mähren, kart. 5263.

⁷³ MZA, f. ZŠR, Brno, kart. 341, inv. č. 10279, česká OŠR na ZŠR č. 2684/šk., Prostějov 23. 12. 1913.

přezkoušení tak velkého množství dětí (konkrétní číslo není v dochovaných pramenech uvedeno) postrádá německá MŠR v Prostějově jakýkoliv spolehlivý podklad. Na základě odvolání německé MŠR v Prostějově následně ZŠR nařídila u prvňáčků přezkoušení jazykových znalostí.⁷⁴

Údaj o počtu reklamovaných dětí archiválie ZŠR neposkytují, zřejmě se jednalo o tytéž děti, o nichž se zmiňuje protokol české OŠR o přezkoušení desítek dětí ze dne 17. dubna 1914, přičemž z reklamovaných 247 žáků českých chlapeckých škol se 214 dostavilo ke zkoušce, 24 se nedostavilo kvůli nemoci, sedm se odstěhovalo a dva reklamovaní vůbec nebyli žáky těchto škol. Ze 118 žáček se dostavilo 103, devět absentovalo pro nemoc, dvě se odstěhovaly, dvě se nedostavily bez důvodu a dvě vůbec nedocházely do české školy.⁷⁵ Výsledky zkoušek se nedochovaly.

Přezkoušení dalších dětí reklamovaných německou MŠR z českých škol v Prostějově se konalo o tři týdny později, 7. května 1914. Bylo při něm zjištěno, že všechny děti mluví bezvadně vyučovacím jazykem. U dvou dětí, jež se nedostavily, bylo shledáno, že jsou české národnosti a jinak než česky ani hovořit neumějí. Zástupce německé MŠR nevyužil svého práva a nebyl při zkoušení přítomen.⁷⁶

5 Závěr

Prostějov zaznamenal v posledním čtvrtstoletí existence monarchie znatelný nárůst dětí na českých obecných školách a zároveň poměrně výrazný pokles dětí na školách německých. To druhé je v portfoliu největších moravských měst výjimkou. V Brně, Moravské Ostravě, Olomouci či Jihlavě sice české školství rostlo, ale bylo podmíněno růstem obyvatelstva, nešlo na úkor německého školství, ba co víc, nárůst dětí na českých školách byl nižší než nárůst českojazyčného obyvatelstva. Prostějovskou „anomálií“ lze jednoznačně přičíst na vrub české dominanci na radnici a celkově příznivým podmínkám pro rozvoj českého kulturního, politického i ekonomického života. V dalších velkých městech Moravy byly poměry složitější, především kvůli protitlaku dominantního německého lokálního milie.

Z čeho pramenil pokles počtu žáků na prostějovských německých školách? Mnohem významnějším faktorem působícím na pokles počtu žáků

⁷⁴ MZA, f. ZŠR, Brno, kart. 341, i. č. 10279, rekurs německé MŠR proti zápisu na školní rok 1913/14 z 3./7. 4. 1914 č. 556, výměr české OŠR v Prostějově č. 2304 z 28. 11. 1913.

⁷⁵ SOKa Prostějov, OF dr. Přikryl, školství 1899–1922, rok 1914.

⁷⁶ SOKa Prostějov, OF dr. Přikryl, školství 1899–1922, rok 1914.

prostějovských německých škol, než reklamace dětí z německých škol, bylo zřejmě lokální společensko-politické klima působící na obyvatelstvo a tedy i na rodiče žáků. Češi se v lokálním prostředí rychle emancipovali a smazali německý hospodářský a kulturní náskok – určitým indikátorem je v tomto ohledu snižování podílu německé obcovací řeči, kterou při sčítání lidu 1880 uvedlo 24,5 % populace, kdežto v roce 1910 již jen 6 % Prostějovanů. Německé vzdělání už rodiče dětí nemuseli vyhodnotit jako faktor přinášející ratolestem výhodu. Poptávka po německém školství se v českojazyčném a indiferentním či jazykově smíšeném prostředí zřetelně snížila.

V ostatních velkých moravských městech museli čeští národní aktivisté bojovat proti nepříteli radnice o každou českou školu a českou třídu. Proti vybudování a jakémukoliv rozšiřování českého školství se bránila Moravská Ostrava,⁷⁷ Olomouc⁷⁸ a obzvláště úporně Brno, jež se pravidelně odvolávalo až k nejvyšší instanci.⁷⁹ Nejinak tomu bylo i v Jihlavě.⁸⁰ Oproti tomu v Prostějově od devadesátých let 19. století radnice rozvoj českého školství všemožně podporovala a naopak se snažila omezit školství německé.

Prostějovské úsilí o redukci počtu tříd a škol s německým vyučovacím jazykem mělo příčinu hlavně v tom, že do německých škol i na počátku 20. století docházely desítky dětí z českojazyčného prostředí či z prostředí smíšeného, které čeští národní aktivisté brali jako české. Jelikož byla do počátku devadesátých let 19. století prostějovská obecní samospráva v německých rukou, vznikly ve městě dvě chlapecké i dívčí obecné školy s německým vyučovacím jazykem, což kapacitně s rezervou postačovalo na přijímání nejen jednoznačně německých dětí. Docílit otevření nové školy či zvýšení počtu jejích tříd v prostředí s „nepřátelskou“ radnicí nebylo až tak jednoduché, neboť se odvíjelo striktně od dosažení určitého počtu žákyň a žáků v několikaletém průměru. Olomoučtí, brněnští či ostravští Češi o tom věděli své. Oproti tomu zrušení školy či redukci počtu tříd se i v pozici minoritní národnosti v lokalitě dalo zabránit poměrně snadno – přilákáním přespolních žáků. Naplnění jednou už schválených kapacit bylo zcela v gesci vedení škol a radnice s tím prakticky nemohla nic dělat.

Legislativa se však částečně změnila v roce 1905. Správní soudní dvůr v červnu toho roku rozhodl ve sporu vyškovské obecní samosprávy s tamní

⁷⁷ Viz KLADIWA, Pavel: *Boj o dítě. Zápisy do obecných škol v moravské části Ostravska na počátku 20. století*. In: Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. Sv. 35. Ostrava 2021, s. 53–96.

⁷⁸ Viz ÖStA, AVA, Unterricht Allgem. sign 18, kart 5262.

⁷⁹ Viz ÖStA, AVA, Unterricht Allgem. sign 18, kart. 5246–5249.

⁸⁰ KŘESADLO, Karel: *Kapitoly z dějin Jihlavy*. Jihlava 1992, s. 155 an.

okresní školní radou, že děti z cizího školského okrsku mohou být přijaty jen v takovém počtu, aby nedošlo k přeplnění třídy, ale i v případě volných kapacit je jejich přijetí podmíněno souhlasem školní obce.⁸¹ Svůj postoj potvrdil v roce 1911, kdy rozhodoval o sporu uherskohradištského obecního výboru s ministerstvem kultu a vyučování. Obecní výbor přijal v roce 1907 usnesení, že zakazuje přijímání přespolečných dětí do uherskohradištských obecních a měšťanských škol. Vedení dívčí obecné a měšťanské školy s německým vyučovacím jazykem na počátku školního roku 1908/1909 přesto přijalo 27 přespolečných žákyň. Německá OŠR, německá sekce ZŠR i ministerstvo odmítly námitky obce s poukazem na skutečnost, že nedošlo k přeplnění tříd a obci tedy nevznikly vícenáklady. SSD dal za pravdu uherskohradištskému obecnímu výboru, když konstatoval, že přijetí přespolečných dětí je v každém případě vázáno souhlasem školní obce.⁸²

Prostějovská radnice však, soudě podle dochovaných pramenů, nenavázala za změněné situace na svou neúspěšnou aktivitu z devadesátých let a nezakázala přijímání dětí z cizích školních okrsků do prostějovských škol. Přesné důvody může objasnit další podrobný výzkum. Naskytá se hypotéza, že by tímto krokem posílila německou obecnou školu v židovské obci.

Prostějovští čeští lídři nechtěli strpět české či údajně české děti na německých školách, a když neuspěli se systémovým řešením, tj. redukcí německého školství do takového kapacitního rozsahu, aby bylo schopno pokrýt jen potřeby německého etnika, zaměřili se o to urputněji na vyreklamování dětí z německých škol.

Zdá se, že větší naději na úspěch měli za „nestandardních“ poměrů, konkrétně na počátku školního roku 1906/1907, kdy začal platit Lex Perek a navíc ještě nebyly konstituovány oddělené MŠR, a tak v případě Prostějova ovlivňovala zápisy do německých škol MŠR, v níž měli převahu Češi. Další nestandardní období se rozprostíralo mezi prosincem 1910, kdy judikát Správního soudního dvora nastolil u přijímaných školáků kritérium aktivní znalosti vyučovacího jazyka a ne jen schopnosti v daném jazyce sledovat výuku, a reakcí ministerstva kultu a vyučování v podobě Stürgkhova prováděcího nařízení na počátku srpna roku 1911. České rekurzy proti zamítavým rozhodnutím školských orgánů ve věci reklamaci dětí z německých obecních škol už totiž byly po 11. prosinci 1910 u vyšších instancí posuzovány podle uvedeného nového kritéria, byť bylo napadené rozhodnutí vydáno ještě zmíněným datem (viz uvedené vyloučení 28 chlapců a 24 dívek z německých škol v Prostějově ministerským rozhodnutím ze srpna 1911).

⁸¹ Judikát SSD č. 6517 z 9. 6. 1905.

⁸² Judikát SSD č. 5787 z 1. 7. 1911.

Ve srovnání s Ostravskem, kde české reklamace uspěly zcela výjimečně a prakticky jen tehdy, pokud německé školské orgány udělaly formální chybu,⁸³ byla v Prostějově úspěšnost reklamací rozhodně vyšší (byť celkově stále nízká). Částečně to možná bylo i dílem náhody – kdyby okresní školní inspektor v protokolu o jazykovém přezkoušení žáků v roce 1909 a 1910 použil jinou formulaci, SSD by nemohl retrospektivně, na základě judikátu z prosince 1910, zrušit rozhodnutí o přijetí těchto žáků do německé školy. Avšak k dílčím prostějovským úspěchům přispěla zajisté i promyšlenost, systematickosti a koordinovanost prostějovské akce. V Příkrylových pamětech nalézáme jednoznačné důkazy, že na počátku platnosti Lex Perek česká strana zkoušela najít platné limity, a proto ve stížnostech uváděla maximalistické požadavky, vědoma si toho, že zdaleka ne ve všem uspěje. Jednalo se o typický „průzkum bojem“.

RESUMÉ

NĚMECKÉ OBECNÉ ŠKOLSTVÍ V PERKOVĚ PROSTĚJOVĚ

Ve všech ostatních lokalitách z první šestky největších moravských měst podle sčítání lidu 1910 (tedy v Brně, Moravské Ostravě, Jihlavě, Vítkovicích a Olomouci) mělo radniční podporu německé školství, kdežto české školství bylo v pozici školství menšinového.

V Prostějově byla od roku 1892 situace jiná. Na radnici vládli čeští lokální lídři, kteří navíc měli poměrně významné postavení v celomoravském kontextu české politiky. Česká radnice v Prostějově okamžitě začala maximálně podporovat rozvoj českého školství. Prostějov zaznamenal v posledním čtvrtstoletí existence monarchie znatelný nárůst dětí na českých obecních školách a zároveň poměrně výrazný pokles dětí na školách německých.

Prostějovská radnice usilovala o redukci počtu tříd a škol s německým vyučovacím jazykem, což mělo příčinu hlavně v tom, že do německých škol i na počátku 20. století docházely desítky dětí z českojazyčného prostředí či z prostředí smíšeného, které čeští národní aktivisté brali jako české. Avšak zrušení školy či redukci počtu tříd se i v pozici v lokalitě minoritní národnosti dalo zabránit poměrně snadno – přilákáním přespolních žáků. Naplnění jednou už schválených kapacit bylo zcela v gesci vedení škol a radnice s tím prakticky nemohla nic dělat.

Prostějovští čeští lídři nechtěli strpět české či údajně české děti na německých školách, a když neuspěli se systémovým řešením, tj. redukcí německého

⁸³ Viz KLADIWA, P.: *Boj o dítě*.

školství do takového kapacitního rozsahu, aby bylo schopno pokrýt jen potřeby německého etnika, zaměřili se o to urputněji na vyreklamovávání dětí z německých škol.

Jak studie podrobně rozebírá, zaznamenali pouze dílčí úspěchy – sice větší než čeští zástupci ve městech s německou radnicí (Brno, Olomouc, Moravská Ostrava...), avšak v poměru k počtu reklamovaných dětí úspěchy stále vcelku nevýrazné. K dílčím prostějovským úspěchům přispěla jistě i promyšlenost, systematickosti a koordinovanosti prostějovské akce. V Příkrylových pamětech nalézáme jednoznačné důkazy, že na počátku platnosti Lex Perek se česká strana zkoušela najít platné limity, a proto ve stížnostech uváděla maximalistické požadavky, vědoma si toho, že zdaleka ne ve všem uspěje.

Mnohem významnějším faktorem působícím na pokles počtu žáků prostějovských německých škol, než reklamace dětí z německých škol, bylo zřejmě lokální společensko-politické klima působící na obyvatelstvo a tedy i na rodiče žáků. Češi se v lokálním prostředí rychle emancipovali a smazali německý hospodářský a kulturní náskok – určitým indikátorem je v tomto ohledu snižování podílu německé obcovací řeči, kterou při sčítání lidu 1880 uvedlo 24,5 % populace, kdežto v roce 1910 již jen 6 % Prostějovanů. Německé vzdělání už rodiče dětí nemuseli vyhodnotit jako faktor přinášející ratolestem výhodu. Poptávka po německém školství se v českojazyčném a indiferentním či jazykově smíšeném prostředí zřetelně snížila.

Klíčová slova: Morava, Prostějov, obecné školství, národnostní vztahy, Lex Perek

SUMMARY

GERMAN GENERAL EDUCATION IN PEREK PROSTĚJOV

All of the other localities in the first six largest Moravian towns according to the population census of 1910 (that is in Brno, Moravská Ostrava, Jihlava, Vítkovice and Olomouc) had town hall support for German schooling, while Czech schooling was in the position of minority schooling.

The situation was different in Prostějov from the year 1892. Czech local leaders held the town hall and also had a strong position in the overall Moravian context of Czech politics. The Czech town self-government in Prostějov immediately called for maximum support for the development of Czech schooling. Prostějov experienced a significant increase in children at Czech

schools and also a marked decrease of children at German schools in the final quarter century of the existence of the monarchy.

The Prostějov town self-government worked at the reduction of the number of classes and schools with German as the language of instruction. This was due to the fact that dozens of children from a Czech language environment or from a mixed environment, which Czech national activists viewed as Czech, had attended German schools at the beginning of the twentieth century. It was fairly easy to prevent, however, the dissolution of schools or reduction of the number of classes even in the position in a locality with a minority nationality, by attracting non-local pupils. The fulfilment of one of the already approved capacities was completely under the authority of the management of schools and the town government had practically no power to affect this.

Prostějov Czech political leaders were dissatisfied with Czech or supposedly Czech children at German schools, and when they failed with a systematic solution, that is the reduction of German schooling to a capacity amount, so as to only allow them to cover the needs of the German ethnicity, they focused on reclaiming children from German schools.

The study analyses in detail only the smaller successes – that is greater than Czech representatives in cities with a German town hall (Brno, Olomouc, Moravská Ostrava...), but still fairly insignificant in relation to the number of reclaimed children. The solid strategy, systematic character and coordination of the Prostějov attempts can certainly be viewed as a success. Příkryl's memoirs contain clear evidence that the Czech side tried to find valid limits at the beginning of the introduction of Lex Perek and therefore presented the maximum requirements in the complaints, aware of the fact that it would not succeed with everything.

The local social-political climate impacting the population and also the parents of the children was a much more significant factor which influenced the decrease in the number of pupils in Prostějov German schools as opposed to the reclaiming of children from German schools. The Czechs in the local environment quickly emancipated and erased the German economic and cultural advantages – a definite indicator in this respect is the decrease in the number of the German community language which amounted to 24.5 % of the population in the census in 1880, but only 6 % of the Prostějov inhabitants in the year 1910. German education was no longer viewed by the parents of children as a factor providing an advantage. The demand for German education decreased significantly in the Czech language and the indifferent or mixed language environment.

Keywords: Moravia, Prostějov, General education, National relations, Lex Perek

prof. PhDr. Pavel Kladiwa, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Ostravská univerzita
Reální 3
702 00 Moravská Ostrava
Česká republika
e-mail: pkladiwa@post.cz